Dünya Kadar Kitabınız Var da Bir Ekslibrisiniz Yok mu ?

Evrensel Kültür Sanat Dergisi için İrfan Aktan, Vecdi Candemir ile Söyleşi, Ankara

Ekslibris sanatı nedir, kısaca tarihçesini anlatır mısınız?

Ekslibris, kitapların iç kapağına yapıştırılan bir mülkiyet işaretidir. Kitap sahibinin ilgisi, beğenisi doğrultusunda yapılan –yazarı adina değil, kütüphanesinde kitapları olan kişi ya da kurum adına- ödünç verilen kitapların geri getirilmesini uyarmak, hırsızlığa karşı bir önlem belgesidir. Kitabın tapusudur. Ekslibris ,Latince bir sözcüktür. Türkçe karşılığı "...nın kitaplığından", "...nın kütüphanesinden". İngilizce karşılığı ise "bookplate"dir. Dünyada yaygın olarak "Ekslibris" sözcüğü kullanılıyor. Biz de bu sözcüğü kullanıyoruz ve Türkçe'ye de yerleşti zaten. Ekslibrisin tamamen sanatsal kaygılarla yapılması gerekir. Bir sanat eseri yaratır gibi; resim sanatı gibi. Konusuna, kompozisyonuna, biçimine, dengesine, tekniğine; hepsine birden önem verilmelidir. Ekslibrisin resimden ayrılan yanı, yazının; Ekslibris sözcüğünün ve adına yapılan kişinin adının yer almasıdır. Bir de boyutta sınırlamanın olmasıdır. Ekslibrisi tasarlarken yazının nereye konulması gerekir, nerede uygun olur onu da iyi düşünmek gerekir.

Ekslibris, el yazması kitaplar döneminde, 1450'li yıllarda başlamış bir gelenektir. Zamanın kralı ya da papazı için yazılmış bir aidiyet belgesi koyalım ki, bir resim yerleştirelim ki ona ait olduğu belli olsun, kaybolmasın diye düşünülmüş. Matbaayla birlikte, kitaplar çoğalınca, insanların bu sanata ilgisi artmış ve özellikle de zengin sınıf Ekslibris yaptırmaya başlamış. Zamanın ünlü ressamları, sanatçıları Ekslibris yapmaya başlamışlar. Albrecht Dürer'den, Hans Holbein'e, Paul Klee'den, Pablo Picasso'ya kadar pek çok ünlü sanatçı döneminde Ekslibris yapmış. Tarihi gelişim açısından kendi dönemini anlatması nedeniyle aslında Ekslibris tarihi bir belgedir. Eğilimlere ve sosyal çevreye göre farklılıklar gösteren Ekslibris, yaratıldığı dönemin aynasıdır. Ekslibris, sipariş üzerine yapılıyor. Fakat sanatçı, kendi duyarlılığını sanatına yansıtıyor. Siz eserlerini beğendiğiniz sanatçıya örneğin "ben bir erotik Ekslibris istiyorum, yapar mısınız?" diyorsunuz. Sanatçı size taslak hazırlıyor, beğendiğinizi yetkin olduğu teknikle çoğaltıp, size sunuyor. Sipariş veren sadece ilgisini ifade eder, merakını ifade eder. Ama sanatçı yaratımında tamamen özgürdür, neyi nereye koyacağına o karar verir.

Peki ya sipariş veren sanatçının yaptığı Ekslibrisi beğenmezse?

Beğenmezse yeni seçenek isteyebilir. Neticede para verecek, satın alacak. Siz kendi adınıza yapılan Ekslibrisi beğenmezseniz kitabınıza yapıştırır mısınız? Tıpkı duvarınıza istemediğiniz resmi asmadığınız gibi. Bunun içinize sinmesi gerekir, sizin için değerli olması gerekir.

Ekslibrisin en önemli işlevi nedir?

Ekslibrisin birinci işlevi, mülkiyet işareti olması, kitabın tapusu olması. İkinci işlevi, ki bana göre en önemli işlevi, bir değiş tokuş objesi olması, yani koleksiyonculuğu. Bu çok yaygın. Uluslararası iletişimi en iyi sağlayan araçlardan birisi. Mesela Belçika'daki bir sanatçı bana yaptığı Ekslibrisi gönderiyor, diyor ki " size beş tane Ekslibris gönderiyorum, siz de aynı kalitede beş tane Ekslibris gönderin". Koleksiyonlar böylece sayı ve nitelik olarak artıyor. Ayrıca Ekslibris geldiği ülkedeki gelişmeleri anında takip etme fırsatı sağlıyor size. Ekslibris boyut olarak küçük olduğu için mektupla kolayca da gönderebiliyorsunuz.

Ekslibrisin belirli bir boyutu var mı?

Tabii, kitapların iç kapağına yapıştırılacağına göre boyut olarak kitaplara uygun olması gerekir. Bütün yarışma şartnamelerinde, uzun kenarı 13 cm'yi geçmesin denir. Ama 13 cm de bana büyük geliyor. Önerim uzun kenarının 9-10 cm'i geçmemesi. Küçük olabilir, 1 cm'lik Ekslibris de yapabilirsiniz. Küçük olmasının sakıncası yok. Çünkü küçük olmasının getirdiği bir sempatiklik de var. Aslında dikkatli bakıldığında, küçük alanlarda sorunları çözmek biraz daha zordur. Teknik olarak yetkinlik gerektiriyor. Yani malzemeye hakim olacaksınız, deseniniz çok iyi olacak, onu dar bir alanda biraraya getirmek kolay değildir. Kalıbı oluşturduktan sonra artık bir değişiklik yapma şansınız azalıyor, o yüzden baştan çok iyi tasarlamak gerekiyor. Tasarım anında oluşan değişiklikler olabiliyor, bu da tekniğin getirdiği doğal bir şey.

Ekslibris çoğaltılmalı mıdır? Hangi teknikler kullanılıyor?

Ekslibris çoğaltılırsa anlamlıdır; hem kitaplığınızdaki kitaplara yapıştıracaksınız, hem değiş tokuş için kullanacaksınız, üçüncüsü de, çerçeveleyip duvarınıza asacaksınız, ya da serginizde satacaksınız. Durum böyle olunca, çoğaltmak durumundasınız. Çoğaltma tekniği olarak da, bütün çoğaltma teknikleri Ekslibriste de kullanılıyor. Gravür baskı, ağaç baskı, litografi, serigrafi. Bunlar özellikle özgün baskı resimde çok kullanılan çoğaltma teknikleridir. Ekslibris bunların yanında ofsetle, bilgisayarla ve fotograf yoluyla da çoğaltılabiliyor.

Mesela fotokopiyle çoğaltılabiliyor mu?

Fotokopi kesinlikle Ekslibris dünyasında kabul görmüyor. Yüzlerce çoğaltma fırsatı veriyor size. Gerçi ofset de veriyor ama ofseti de numaralandırırsanız kıymetlidir. Ekslibris, altında numaralandırılırsa anlamlı olur, yoksa değeri yokmuş gibi algılanır. O nedenle de kolleksiyoncular geleneksel baskı teknikleriyle yapılmış olanları tercih eder. Ve dünyadaki

Ekslibris sanatçıları, ağırlıklı olarak bu tekniklerle üretmeyi yeğlerler. Ama ofsetle de çoğaltılanlar toplanılıyor. Örneğin kitaplığında 5000 kitabı olan birisine söz gelimi gravür istedi diye 5000 adet gravür basmanız çok zor. Yüz tane basarsınız. Bir tanesinden ofsette çoğaltırıp (Sticker kağıda da bastırılabilir) kıymetlilerine orijinali diğerlerine ofset olanları yapıştırması mümkündür.

İlk Ekslibrisi kimin yaptığı biliniyor mu?

Araştırmacılar, Ekslibrisin ilk ve en eski örneğinin M.Ö. 1400 yıllarında açık mavi renk bir fayans üzerine yapıldığını ve bunun da Mısır kralı III. Amenhotep'in diğer adıyla III. Amenhophis'in kitaplığına ait olduğunu açıklıyorlar. Boyut: 62 x 38 x 4,5 mm. Bu tür levhaların ise papirüs rulolarını korumak için kullanılan ağaç sandıklara takıldığı tahmin ediliyor. Gerçek anlamda ilk Ekslibrisin ise, 1450 yıllarında "Igler" (kirpici) takma adıyla bilinen Alman papaz Johannes Knabenberg için yapılan ve çayırdaki çiçeği ısıran bir kirpinin resimlendiği Ekslibristir. Ekslibrisin üst kısmında bir şerit içinde "Hanns Igler öpsün sizi" sözcükleri yer almaktadır. Buradaki amaç, kitabı ödünç alan kişiye, kitabı geri getirdiğinde öpücükle ödüllendirileceğini aksi takdirde kızgın oklu kirpinin mızraklarına hedef olacağını hatırlatmaktır.

Türkiye'ye neden geç gelmiş bu sanat. Ekslibrisi buraya kimler, ne zaman getirdi?

Matbaa bile oldukça geç gelmiş Türkiye'ye. Bu kültürün de geç gelmesi doğaldır. Yurdışına çıkanların eski kitapçılardan aldıkları Ekslibrisli kitaplarla geldiğini düşünüyorum. Bir tarih söyleyemem ama örneğin Üsküdar Amerikan Koleji'nde yaptığım bir araştırmada oradaki öğretmenlerden birine ait sanatçısı bilinmeyen 1950 tarihli bir Ekslibrise rastladım. Bu Ekslibriste İstanbul silueti var. Ankara'daki Milli Kütüphane'deki çok eski kitaplarda da (Latince ve özellikle ülkemiz tarihi ile ilgili olanlarda) Ekslibrise rastladım. Bir de Robert Kolej'den mezun olan öğrenciler, mezuniyet yıllıklarına isim kısmı bos Ekslibrisler yapmışlar.

Ekslibris sözcüğü neden kimilerinde bitişik kimilerinde de 'Ex libris' şeklinde ayrı yazılıyor?

Aslında ex libris diye ayrı yazılıyor, araya tire koyanlar da var. Ama yaptığım araştırmada – kitabımda da bahsediyorum- aslında arada tire olmaması gerekiyor. Ekslibrisi bitişik kullanmamın nedeni de; kitabımı hazırlamadan önce Türk Dil Kurumu'na gittim. Onlarla konuştum; "Yaşamımıza yeni bir sözcük girmek üzere. Bunun Türkçe karşılığını koymak pek uygun olmuyor. Evet, 'x' harfi bizim dilimizde yok ama '...nın kitaplığından' diye yazdığımız zaman da uluslararası yarışmalarda kimse bunu anlamaz. Dünya ülkeleri 'Ekslibris'i kullanıyor.

Sormak istediğim şey; Ekslibrisi bitişik mi kullanmalı, ayrı mı?" Aldığım yanıt şuydu;"Herşeyde olduğu gibi dilde de ekonomiklik esastır. Bitişik yazmanız daha doğrudur." O zamandan buyana bitişik yazdım 'Ekslibris'i. Çok ilginçtir, birkaç kişi 'Ekslibris' yazarak yaptı Ekslibrisini. İlerde belki de öyle yerleşecek. Tıpkı Ekselans gibi, Ekstra gibi. Ama şimdilik 'Ekslibris' diye gidiyor.

Ekslibrisle nasıl tanıştınız, nereden kaynaklanıyor bu ilginiz?

1984 yılında, Cumhuriyet gazetesinde küçük bir haber vardı. Belçika'da bir Ekslibris yarışması düzenlendiğini ve baskı çalışmalarının gönderilebileceği yazıyordu. Belçika'da Sint-Niklaas kasabasındaki Ekslibris Müzesi'ne küçük boyutta bir ağaç baskı yapıp gönderdim. Üstüne 'Ekslibris' bile yazmadım, bilmiyorum çünkü yazılacağını. Ekslibrisin ne olduğunu bilmiyordum daha doğrusu. Yarışmadan birkaç ay sonra Belçika'dan bir katalog geldi. Türkiye'den katılan tek kişi bendim. Katalogdaki bütün Ekslibrislerin üzerinde bir de isim yazılıydı. Hemen bu yarışmayı organize eden, sonradan dost olduğum Luc Van den Briele'e bir mektup yazdım. 1984'de Briele'nin gönderdiği iki sayfalık metinden öğrendim ilk defa Ekslibrisi. Ondan sonra ilgi duydum ve devam ettim. Yazıştım, gelen katalogları, kitapları inceledim . Bu bilgilerin ışığında çok yoğun Ekslibris çalıştım. Son on yıldır da diyebilirim ki kendimi bu işe adadım.

Neden bu kadar önemli sizin için Ekslibris?

1993 yılında, bir yurtdışı gezisinde; merak ettiğim Ekslibris müzesini görebilmek için Belçika'daki Sint-Niklaas kasabasına gitmiştim. Ancak bir gün kalabildiğim ve çok etkilendiğim bu müzede Ekslibrisler, kutulara konmuş ve üzerlerine sanatçıların isimleri yazılıp ülkelerine göre tasnif edilmişlerdi. Örneğin Çekoslovakya'nın rafında altmışdan fazla Ekslibris kutusu vardı. Türkiye'ye ait kutuyu incelediğimde ise sevinci ve üzüntüyü birlikte yaşadım. Neden sadece dört tane çalışma vardı? Niçin bize ait kutular dolusu Ekslibris yoktu? İşte o gün Ekslibrise biraz daha bağlandım ve bu sanatın yaygınlaşması için bir misyon üstlenmem gerektiğine inandım. Kötü de etmemişim. Bugün aynı müzenin organize ettiği yarışmaya ülkemizden 50'ye yakın kişi katılabiliyorsa, yurdışı yarışmalarda ödüller alıyorsak bu sevindirici bir gelişmedir. Öğrencilerime özellikle Ekslibris yaptırıyorum, onlara bir şekilde bulaştırıyorum. İlgilenenler de çıkıyor, ki Yüksek Lisans tezinini Ekslibris üzerine yapan Gökhan Okur çok güzel Ekslibrisler de üretiyor. Şu anda bir Araştırma Görevlisi arkadaşımız; Salih Denli, Sanatta Yeterlik tezini tipografik Ekslibris üzerine hazırlamakta. İzmir 9 Eylül Üniveristesi'nden Ercan Tuna isimli arkadaşımız mezuniyet tezini Ekslibris üzerine yaptı. Yani bu maya tuttu ve yaygınlaşıyor.

Dünyada çok yaygındır bu sanat, mesela bir kitapçıya gidip kitap aldığınızda yanında bir de isim kısmı boş olan "Uluslararası Ekslibris" denilen bir Ekslibris verirler size, isminizi yazıp kitabınıza yapıştırıyorsunuz. Ekslibris özellikle çocuklara sanatın sevdirilmesi için çok iyi bir alan. Hedeflerimden biri de çocuklar için Ekslibris yapmak, özellikle çocuklara bu sanatı sevdirmek.

1997'de kurulan Ankara Ekslibris Derneği'nin amaçları ne, ne tür faaliyetleriniz var?
Derneğin amaçlarından biri tabii ki bu sanatı yaygınlaştırmak. Bu işi yapanları bir araya getirip dayanışma sağlamak, dünyayla iletişim sağlamak. Dünyada yapılan Ekslibrisleri Türkiye'ye getirmek, burada yapılanları dışarı götürmek. Dernek 1997 yılında kuruldu ama bu güne kadar çok etkin bir rol üstlendi. Bir kısmı kişisel sergim olmak üzere Türkiye'deki pek çok ilde, özellikle sanat eğitimi verilen kentlerde, Samsun, Erzurum, İstanbul, İzmir, Eskişehir gibi pek çok kentte sergi açtık. Konferanslar, söyleşiler yaptık, paneller düzenledik Ekslibris üzerine. Ama hala Ekslibrisi bilmeyen çok kişi var. Sokağa çıkıp on kişiye sorun, eminim sekiz kişi Ekslibrisi ilk kez duyduğunu söyleyecek.

Ekslibrisin çok bilinmemesi kitap okuma kültürünün yaygın olmamasından kaynaklanmıyor mu?
Evet çok doğru, kitaba olan ilgi bunun en iyi göstergesidir. Kitaba ilgi artacak ki Ekslibrise ilgi artsın. Kaldı ki bu kitapla beraber, sanata ilgi duymayı da gerektiriyor. Çünkü kitap alan insana Ekslibrisi zorla yaptıramazsın, biraz da insanların bu sanatı benimsemesi gerekiyor. Ayrıca kitaba değer de katar Ekslibris. Kitap almışsınız, içine bir de resim koymuşsunuz, üstelik özgün resim, hoş olan da bu.

İslam kültürünün yaygın olduğu diğer doğu ülkelerinde, mesela İran'da Afganistan'da var mı bu sanat?
Bizimle kıyaslarsanız, malesef özellikle Ortadoğu ülkelerinde Ekslibris yok. Olmaması da çok doğal, biliyorsunuz İslam'a göre resim yapmak günah. Ama İran'da illüstrasyon çok yaygın. İran'daki çocuk kitapları, dünyadanın pekçok ülkesindeki çocuk kitaplarıyla rahatlıkla yarışır. İyi grafik sanatçıları var ama Ekslibris kültürü malesef oraya girememiş. Ekslibris yarışmalarına bakarsanız, bazı ülkelerden katılımın olmadığını görürsünüz. Bunların çoğu da Tunus, İran, Irak gibi ülkelerdir. Biz yarışmamızın duyurusunu bütün dünyaya yaptık ama katılım daha çok Doğu Bloku'ndan oluyor. Özellikle Rus geleneğinden gelen ülkelerdeki katılım çok yoğun. Ve bu işi çok iyi yapıyorlar çünkü ciddi bir sanat eğitimi almışlar. Mesela birincilik ve ikincilik ödülünü

alan sanatçılar Bulgaristan'dan. Altı yıl sadece desen eğitimi almışlar. Çalışırken çok titizler, hayal güçleri gelişmiş. Ödül almasının en büyük nedenlerinden biri de yazıyı Ekslibrisin içine çok iyi yerleştirmesi. Desenle yazının uyumu çok önemli, seçtiğiniz yazı karakteri bile çok önemli.

Sadece yazıyla yapılan Ekslibrisler de var galiba?

Bu sanat tabii ki yazıyla da ilişkili. Evet, sadece yazıyla da Ekslibris yapılabilir. Tipografik yada kaligrafik Ekslibris dediğimiz bir tür var ki, bu da dünyada yaygın. Ama bu yazı özgün olmak zorunda, günlük yazıyla olmamalı. Kendi içinde estetik bir kaygı taşımalı.

Sizin kolleksiyonunuzda kaç Ekslibris var?

Yıllardır biriktirdiğim kolleksiyonumda bin beşyüze yakın Ekslibris var. Ama bunların içinde az önce bahsettiğimiz doğu ülkelerinden Ekslibris yok. Azerbaycan'dan, Kazakistan'dan, Çin'den var, Japonya'dan var. Bizde de çok iyi Ekslibris sanatçıları var. Şükrü Ertürk'ün yaptığı bir Ekslibris çok büyük bir sabır örneğidir. Şükrü Ertürk, paraların üzerindeki Atatürk portrelerini yapan arkadaşımızdır. Yüz bin liradan, yirmi milyon liraya kadar bütün Atatürk portreleri ona aittir. Örneğin Türkiye'den üç kişi uluslararası yarışmamızda ödül aldı. İlknur Dedeoğlu, Mujde Ayan, Yunus Güneş. Daha dün, Yugoslavya'daki yarışmada Mujde Ayan'ın mansiyon aldığını öğrendim. Bunlar Türkiye'nin dışarda tanınması için de çok iyi fırsatlar. Türkiye'nin tanıtımı sadece sporla değil, sanatla da olur, istersek bunu yapabiliriz.

Ekslibris kolleksiyonculuğu da bir tür pul kolleksiyonculuğu gibi mi?

Ekslibrisler, ülkelere, sanatçılara, tekniklere, üsluplara hatta motiflere göre değerlendirilip pek çok meraklısı tarafından toplanmaktadır. Koleksiyoncular, ellerindeki çift baskıları diğer kişilerle değiştirerek çok sayıda Ekslibrise sahip olmaktadırlar. Bu değiş tokuş yapmadaki amaçları, kendi koleksiyonlarını hem kalite olarak geliştirmek, hem de sayı olarak artırmaktır. Bu kişiler, koleksiyonculuk etkinliklerinin bir sonucu olarak aynı zamanda farklı dönemlerin sanatını ve baskı teknolojisini de öğrenmektedirler.

Tanınmış sanatçıların yapıtları koleksiyoncular tarafından en çok aranılan Ekslibrislerdir. Bunlardan müzikle ilgili olanlar ve erotik konuları içerenler öncelikle tercih edilenlerdir. Bu küçük özgün baskıların mutlaka sanatçısı tarafından imzalanmış olması gerekir. Ne zaman, ne kadar sayıda ve hangi teknikle basıldığı mutlaka belirtilmelidir. Estetik bütünlük, yazıların yerleşimi, teknik yetkinlik, koleksiyoncuların dikkat ettiği önemli konulardır.

Peki farklı ülkelerdeki Ekslibris tutkunları ne üzerinden haberleşiyor, nasıl birbirinden haberdar olabiliyorlar?

Bir kere yarışmalar, iletişim için iyi bir vesile. Her ülkede Ekslibris dernekleri vardır. Katalogumuzda da onu göreceksiniz. Uluslararası Ekslibris Dernekleri Federasyonu olan FISAE'ye üye yaklaşık 40 dernek vardır. Bunlardan biri de Türkiye'den Ankara Ekslibris Derneği'dir. Bu dernekler kendi aralarındaki haberleşmeyi bültenlerle yapıyorlar. Örneğin ellerindeki fazla Ekslibrislerin listesini yapar; 'bende şu Ekslibristen iki tane var, değiş tokuş yapar mısın' diye. Böyle bir zincir var.

Bu yıl düzenlediğiniz yarışmadan da biraz söz eder misiniz?

2002'de planlayıp, ekonomik krizden dolayı bu yıl yapabildiğimiz 1. Uluslararası Ekslibris Yarışması-Ankara 2003 en önemli amaçlarımızdan biriydi. Yarışma verilen ödüllerle birlikte yaklaşık 40 bin dolarla kotarıldı. Bunun hemen hemen hepsi sponsorların katkılarıyla yapıldı. Destek olanlara minnettarım. Yurt dışından iki jüri üyemiz vardı. Biri bu işin duayenidir. Benoit Junod. Aynı zamanda özgün baskı uzmanıdır. Ankara'ya geldiğinde, yarışma organizasyonumuzu o kadar beğendi ki, şunu teklif etti; "Hasip, çok güzel bir organizasyon yapmışsınız, tebrik ederim. 2008'deki FISAE kongresini Ankara'da yapalım" dedi. Bu kongreyi Çinliler ülkelerinde yapabilmek için on senedir uğraşıyorlar ama kabul görmüyor. 2004'te Avusturya'daki kongrede 2008'deki kongrenin nerede yapılacağı kararlaştırılacak. Ama bunun için yeterli desteğe sahip olmak gerekiyor.

Değerlendirmesi nasıl oldu?

Katılım da çok yüksekti. Değerlendirme ise zaman aldı. Yedi jüri üyesi iki gün çalışarak 4247 Ekslibristen 747 Ekslibrisi seçerek sergilemeye uygun buldu. Bunların 218'i hazırlanan katalog için seçildi. 20 sanatçı ödül aldı. Ama tartışa tartışa eleme yaptık. Ölçütlerimiz vardı; teknik ve estetik yetkinlik, yazının kullanımı en çok dikkat edilen konulardı.

Bilgisayarla yapılan çizimler hakkında ne düşünüyorsunuz?

Bilgisayar, günümüzde yaygın kullanılan bir araç. Her amaç için kullanılıyor. Bugün bilgisayarda yapılan işleri resim sergilerinde görebiliyorsunuz. Ekslibrisi de göreceksiniz. Araç ne olursa olsun hiç önemli değil, önemli olan yarattığınız dildir. O dil size estetik haz veriyorsa anlamlıdır. Gençler özellikle bilgisayarla Ekslibris yapıyor. FISAE adına yedi ülkenin organize ettiği CGD (Bilgisayar tasarımı) Ekslibris yarışması var. 5 Mart 2004 bu yarışmanın son katılım tarihi. Şartname www.aed.org.tr adresinde ayrıntılı olarak var. İlgilenenler orada mutlaka

istedikleri bilgileri görebilirler, katalogdaki resimleri görebilirler, dünyadaki yarışmaları takip edebilirler... Bizim nihayi hedefimiz Türkiye'de bir Ekslibris müzesi kurmaktı. Hacettepe Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Tunçalp Özgen'in katkılarıyla ilk Ekslibris müzesi Ankara'da Hacettepe'de kurulacak. Bu bizi mutlu eden en önemli gelişmedir.

Ekslibrisle hangi sosyal ve ekonomik düzeydeki insanlar ilgilenebiliyor. Yani daha çok üst sınıfın bir tutkusu mu?

Tabii, Ekslibrisin bir bedeli var. Çünkü sadece Ekslibrisle geçinen sanatçılar var. Özellikle yurt dışında çok yaygın bir piyasası var. Tasarım dahil 1000 dolara çıkabiliyor. Bu biraz da sanatçı ile sipariş veren arasındaki bir şey. Ama usta bir sanatçı ile amatör bir sanatçının yaptığı Ekslibrisin fiyatı arasında fark vardır.

Bu sanat korunmaya mı çalışılıyor yoksa yaygınlaştırılıyor mu? Kitapların İnternet'e girmeye başladığı bir zamanda bu sanat ne kadar sürebilir?

Türkiye'de şimdilik yaygınlaştırılmaya çalışılıyor. Önce bir gelenek oluşacak ki, bizden sonrakiler onu sürdürebilsin. İnternet de istediği kadar yaygınlaşsın, basılı materyalin yok olması düşünülemez. Çünkü ışıklı ortamdan insanların bir şeyi takip etmesi ile kağıt arasında fark var. Basılı materyal var oldukça, Ekslibris de var olacaktır. Ayrıca İnternet ortamında da Ekslibris, "exwebris" olarak var. İnsanlar özel sitelerinden birşey alınıp çalınmasın diye bunu da kullanıyorlar. Ama bu çok yaygın değil.